

LITTERATUR

- Bing, Jon (1977): »Deontic systems: A sketchy introduction«; Bing/Selmer 1980:299-313.
- Bing, Jon (1977): »Automatiseringsvennlig lovgivning«; *Tidsskrift for rettsvitenskap* 195-229.
- Bing, Jon (1980): »Legal norms, discretionary rules and computer programs«; Niblett 1980:119-136.
- Bing, Jon (1983): *Edb: Mulighet og problem ved forenkling av regelverk*, CompLex 13/83, Universitetsforlaget, Oslo.
- Bing, Jon (1984): »The Ombudsman and Computerized Administration«, *Informatica e diritto* 3/83-96.
- Bing, Jon (1984): »Datamaskinassisterte forvaltningssystemer i et forvaltningsrettslig perspektiv«; *Jussens venner* 5/174-185.
- Bing, Jon/Selmer, Knut, S. (1980): *A Decade of Computers and Law*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Blanck, Lars Jakob (1978): *Skjønn, regelanvendelse og datamaskinassistert saksbehandling i forvaltningen*; Skriftserien JUS og EDB nr 31, Institutt for rettsinformatikk, Oslo.
- Eckhoff, Torstein/Sundby, Nils Kristian (1976): *Rettsystemer*; Tanum-Norli, Oslo.
- Hirschfeldt, Johan (1985): »Rättssäkerhetsfrågor och felaktiga skattekrav«, Magnusson/Torvund 40-53.
- Hafli, Tor (1978): *Bostøtteordningen*, Skriftserien JUS og EDB nr 32, Institutt for rettsinformatikk, Oslo.
- Magnusson, Cecilia/Torvund, Olav (1985): *Juristen och datasäkerheten; Nordisk årbok i rättsinformatik 1985*, Norstedts, Stockholm.
- Niblett, Bryan (1980): *Computer Science and Law*, Cambridge University Press.
- Rynning, Paul (1976): *En fremstilling og vurdering av reglene for tildeling av bostøtte*, Skriftserien JUS og EDB nr 17, Institutt for rettsinformatikk, Oslo.
- Schartum, Dag Wiese (1985): *Codex, Calculations and Computers*; CompLex 3/85, Universitetsforlaget, Oslo.
- Sundby, Nils Kristian (1974): *Om normer*, Universitetsforlaget, Oslo.

»Det frie erhvervsliv«, »Den frie forbruger«. Begreber med mening i?

Af Anne-Dorte Bruun Nielsen

1. Indledning

Frihed er et af *retsstatens*¹⁾ guldrandede begreber. Ordet bruges stadig positivt ladet i mange sammenhænge og således også både fra erhvervslivets og fra forbrugernes side, og det kunne derfor være interessant at se, om *velfærdsstaten* også hylder et frihedsprincip for dens klienter, dens patienter og dens forbrugere. I denne artikel vil jeg søge at afdække, om der findes et frihedsbegreb for *forbrugerne* ud fra det, der er kommet til udtryk i forbruger- og markedslovgivning.

Det særlige problem omkring et forbrugerretligt frihedsbegreb er, at forbrugere og erhvervsliv står over for hinanden med interessemodsætninger, der er væsentlig forskellige fra dem; »borgerne« står over for hinanden med. Medens alle »borgere« i princippet er lige og hermed har ligeværdige krav på frihed, som afvejes i forholdet individ/samfund, så er forbrugerne og producent/erhvervsliv ikke som udgangspunkt lige, og har ikke samme accepterede krav på frihed, idet den ene gruppes frihed i dette tilfælde medfører indskrænkning for den anden gruppe.

Det samme fænomen ses i andre sammenhænge, hvor det er *grupper*, der står over for hinanden, som f.eks. arbejdstager/arbejdsgiver, lejer/udlejer m.v. Begrebet »borger« er tilsyneladende så tilpas neutralt og basalt formuleret, at det ikke viser de interessemodsætninger, der findes mellem de enkelte individer. Begrebet anvendes til at opstille visse retningslinjer, som alle i et samfund formodes at have interesse i, bliver fulgt. (Retten til liv, ære, velfærd, frihed, lighed m.v.). Det afslører dog ikke, at selv om alle har gavn af ejendomsretten, så har nogen mildt sagt mere gavn end andre! Når enkeltindivider optræder i grupper med visse fælles interesser, afslører magtkampene sig først for alvor, og der skal større politiske og retoriske kunstgreb til at postulere, at sådanne grupper, der ses stillet over for hinanden, i *sidste* ende har sammenfaldende interesser.

2. Nogle bemærkninger om relationerne mellem produktions- og forbrugersystemet

Forbrugerne bestemmer som bekendt ikke produktionen. Viden om deres overvejelser, beslutninger og adfærd indgår ganske vist i produktionssystemet og får indflydelse på beslutningerne om produktion og udbudsmetoder. Dette forhold har givet anledning til forskellige opfattelsesmodeller af, hvem der reelt bestemmer, hvad der skal produceres, hvorledes det skal markedsføres, og hvad og hvor meget, der vil blive solgt.

Den første model for forståelse af magtfordelingen mellem forbrugere og erhvervsliv antager, at det er forbrugerne, der styrer produktionssystemet, idet forbrugernes behovstilfredsstillelse antages at være en fundamental forudsætning for producenternes målopfyldelse (den forbrugerstyrede model).

En anden forståelse af markedsmekanismerne siger, at produktion og efterspørgsel er bestemt af producenter og forbrugere i forening: producenterne kan på den ene side påvirke forbrugerne, men nogle fundamentale menneskelige egenskaber forhindrer, at forbrugerne bliver manipulerede. Forbrugerne øver fra deres side gennem efterspørgslen indflydelse på den ramme inden for hvilken producenterne planlægger og producerer. Forbrugerne og producenterne holder efter denne forståelsesmodel hinanden i balance. (Balancemodellen).

Den tredje model antager, at produktion og efterspørgsel er bestemt af producenterne, som endvidere skaber hovedforudsætningerne for forbrugernes efterspørgsel.²⁾ (Den producentstyrede model).

Det vil føre for vidt her og i denne sammenhæng at foretage en nærmere analyse af, hvilken af de nævnte modeller, der er den rigtige (rigtigste). Sandheden er vel den, at ingen af parterne (alene) bestemmer, hvilke vilkår, der skal gælde for markedet. Både forbrugere og erhvervsliv bliver styret af det samfundssystem, de er født ind i. Til udfyldning af de i samfundet givne rammer, vil jeg antage, at en blanding af balancemodellen og den producentstyrede model vil komme nærmest på en brugelig forklaringsmodel. Modellerne kan illustrere, at forbrugerpolitikken er et område, hvor man ikke kan udvide den ene parts beføjelser og muligheder, uden at dette påvirker den anden parts vilkår for at agere på markedet og måske i sidste ende den anden parts levevilkår. Den enes frihed bliver dermed den andens ufrihed, når parterne står over for hinanden med forskellige, modstridende interesser, i hvert fald hvis der grundlæggende skal ændres på forholdene og ikke blot lappes hist og her.

Disse overvejelser ses dog kun i meget ringe grad udtrykt i den forbrugerretlige og markedsretlige lovgivning. På trods af, at der i meget stort omfang har været consensus mellem forbrugernes og erhvervslivets repræsentanter omkring denne lovgivning, har man dog ikke kunnet enes om, at den jævnbyrdighed i markedsrelationerne³⁾, der muligvis en gang har eksisteret, er forsvundet i løbet

af dette århundredes udvikling præget af monopolisering, koncentration, masseproduktion og -distribution og hurtigt skiftende produkter og produktionsforhold. Man har argumenteret konkret fra lov til lov og er gået helt uden om det faktum, at såvel distribution som detailhandel og tjenesteydelser i alt overvejende grad er kapitalistisk styret efter markedsøkonomiske principper. Den lovgivning, der således gennem dette århundrede, og særligt i de sidste 20-30 år er gennemført i de nordiske lande på forbrugerområdet, er derfor præget af punktvis »pletmaling«, der skal skjule de rustne steder, uden at gå i dybden med problemerne, og uden at ændre på de fundamentale skævheder, der ligger i systemet. Man synes simpelthen ikke at have (ville have?) øjne for, hvad der egentlig foregår under markedets overflade. Man handler muligvis mest ud fra et ønske om at »civilisere« kampen, således at den rene, rå magtkamp ikke udarter.

3. Hvem beskyttes af forbrugerlovgivningen?

For mange mennesker, og måske især jurister, står forbrugerlovgivningen som noget nær højdepunktet af velfærdssamfundets »barnepigementalitet« og umyndiggørelse af det enkelte menneske. (D.v.s. *ufrihed* også for forbrugeren. Den enkelte forbruges »beskyttes« mod at foretage handlinger, der for netop hende kunne være fornuftige og rentable nok, men som via lovgivernes overvejelser over »gennemsnits-forbrugerens« interesser er blevet forbudt). På denne baggrund er det ganske morsomt at se, *hvor meget af denne lovgivning, der reelt går ud på at beskytte erhvervslivet*, bl.a. mod illoyal konkurrence fra konkurrenter med mindre sans for »fair play«.⁴⁾ At dette ikke står i modsætning til det ovenfor skrevne om, at reguleringer af den ene parts interesser vil udvide/indskrænke den anden parts, skyldes, at disse lovregler holder sig til at regulere overfladefænomener. Forbrugerlovgivningen bliver således noget af en kinesisk æske: I yderste lag er reglerne givet for at beskytte forbrugerne. Dette sker f.eks. ved dørsalgslovens forbud mod uanmodet henvendelse. I næste æske drejer reglerne sig i vidt omfang om at regulere forholdene mellem de erhvervsdrivende og tjene som beskyttelse af den funktion, forbrugerne har som regulatorer af den fri konkurrence og sikre, at forbrugerne ikke mister tilliden til producenter og handlende. Et eksempel på sådanne regler kan findes i forbudet mod at yde tilgift ved salg af varer og tjenesteydelser. Ved tilgift, der er ydelse af en »gratis« bivare ved køb af en hovedvare, sker der en vis tilsøring af prisdannelsen til skade for forbrugerne (men de kender jo ikke prisudregningen alligevel) men vigtigst – der sker en illoyal konkurrence med tilsvarende varer til skade for andre erhvervsdrivende. Først i tredje æske findes det egentlige magt og styrke forhold mellem forbrugerne og erhvervslivet/producenterne og mellem disse indbyrdes. Denne æske er dog desværre stort set altid uberørt af lovregler, bortset fra enkelte forsøg fra venstrefløjen om effektivt at regulere mar-

kedsforholdene, som dog næsten altid mislykkes eller udvandes, inden de er gået igennem lovmaskineriet. Se som eksempel Socialistisk Folkepartis forsøg på effektivt at få »sat snor i« betalingskortsystemer. I forslaget til lov om betalingskort blev det i § 6, stk. 2 bestemt, at betalingssystemer med væsentlig betydning for betalingsformidlingen alene skulle kunne oprettes af post- og telegrafvæsenet. Denne bestemmelse faldt bort under forslagets gang gennem udvalg og folketing.

Dette er en naturlig følge af, at man ikke kan ændre et land radikalt ved lovgivning mod de magthavendes interesser.

4. Frihed for, frihed til

Frihedsbegrebet kan siges at bestå af to delbegreber et »passivt« og et mere »aktivt«, forstået på den måde, at man kan være fri for og fri til. Den første del af begrebet frihed, fri for, kan f.eks. bestå i, at man er fri for indgreb og regulering fra lovgivningsmagts side, fri for andres overgreb eller udnyttelse, fri for at tage hensyn til andre. Man er sig selv og sin egen lykkes smed. Den borgerlige, liberalistiske forståelse af begrebet »frihed« ligger primært under denne del af begrebet. Den anden del – fri til – består i, at man har en handlefrihed, nogle muligheder for at agere, uden at disse reguleres eller begrænses af andre. I forbrugerretlig sammenhæng vil fri til betyde, at forbrugeren kunne være medbestemmende vedrørende, hvad og hvordan, der skulle produceres og til hvilke priser, varerne skulle forhandles. »Fri til« implicerer, at man i nogen grad aflægger det individualistiske synspunkt og tager del i beslutningsprocesser, der skal ende med resultater, der tilfredsstiller flest mulige og flest muliges behov. Heri også indregnet behovet for en verden at leve i! Under denne vinkel vil jeg i det følgende se på nogle af forbrugerlovgivningens hovedkomplekser, først set fra erhvervslivets side, derefter fra forbrugernes.

4.1. Erhvervslivets frihed

Ved analyse af, i hvilket omfang erhvervslivet kan siges at være fri for indgreb og reguleringer, skal man huske, at udgangspunktet historisk (i Danmark ca. fra midten af 1800-tallet) har været noget nær den totale frihed: Aftalefriheden, muligheden for at indgå kontrakter i det omfang og på de vilkår, parterne nu engang kunne forhandle sig til, er en af formuerettens grundpiller. Dette er ud fra en liberalistisk betragtning om, at det er bedst for markedsforholdene, at parterne er så fri som muligt. I mange år var aftaleretten – og dermed erhvervslivet – således i det store og hele fri for indgreb i form af loyregler, der skulle regulere det enkelte kontraktsforhold. Afbetalingsloven og forsikringsaftaleloven indeholdt enkelte, specificerede regler, som skulle beskytte forbrugerne i en situation, hvor de opfattedes som svage. Der er nok en sammenhæng mellem det, at

det netop var forsikringstageren, man først søgte at beskytte, og så det, at det er det »bedre borgerskab«, der forsikrer sig, og afbetalingsloven havde – ud over beskyttelse af køberen under en tilbagetagelse af det solgte – også det sigte, at regulere forholdene mellem sælgeren og køberens øvrige kreditorer. Disse love stod sammen med enkelte andre love alene på forbrugerbeskyttelsesområdet indtil slutningen af 60'erne. Først fra slutningen af 60'erne og op gennem 70'erne – og samtidig med at middelklassen blev stor og købedygtig – er der opstået en civilretlig forbrugerlovgivning af et vist omfang.⁵⁾ Som eksempler kan nævnes kreditkøbsloven, dørsalgsloven, renteloven og købelovens forbrugerkøbsregler. Fælles for disse love er, at de tilstræber at sikre forbrugerne en vis grad af oplysning og at beskytte dem imod visse grovere tilfælde af udnyttelse. Af erhvervslivet opleves dette utvivlsomt således, at man i de sidste 15-20 år er blevet pålagt en mængde snærende bånd. Dette er dog en sandhed, som må få modifikationer, så snart man går lidt under overfladen af de mange loyregler:

Renteloven medfører, at man ikke kan pålægge en forbruger at betale en højere *morarente* end diskontoen + 6%, (med mindre man har fået en højere kreditrente forud for misligholdelsen). Men ingen blander sig i, at der i en kreditkøbsaftale aftales en effektiv rente på 30-35% p.a., selv om kreditkøbsloven indeholder en specialregel, der giver domstolene mulighed for at censurere et urimeligt højt vederlag.

Kreditkøbsloven har som led i forbrugerbeskyttelsen krav om, at køberen skal have en række oplysninger, herunder om den *nominelle* årlige rente. Men i Danmark skal man *ikke* oplyse den effektive rente, der jo ellers er den mest reelle sammenligningsmulighed med f.eks. bankernes låntilbud. Og ingen drømmer om at kræve, at sælger skal oplyse f.eks. sin egen avance ved salget, ligesom det i det hele er tilladt at sælge på kredit, selv om det måske i sidste ende er i strid med mange forbrugeres interesser.

Kreditkøbslovens egentlige nyskabelse, som må anses for at være en beskyttelse af køberen, er reglerne om, at der ikke må gives pant i det købte og at der ikke må udstedes veksler o.lign. i forbindelse med købet, ligesom visse af de fogedretlige regler må være til fordel for forbrugeren. Sælgerens interesser varetages i vidt omfang dels gennem reglerne om ejendomsforbeholdets beskyttelse over for køberens øvrige kreditorer og dels i de mange ting, der *ikke* er reguleret. Køb på kredit er stadig den absolut dyreste måde at erhverve varer på, og det er en købsform, som stort set ikke benyttes af de mest velbærgede dele af befolkningen, idet det er væsentligt billigere at købe kontant eventuelt finansieret af et banklån.

Dørsalgsloven forbyder nu uanmodet personlig henvendelse i forbrugernes hjem m.v., men der er stort set ingen grænser for, hvilke midler, man må anvende i reklamen. (Og i øvrigt er dørsalgsloven et eksempel på en forbrugerbeskyttende lov, der *også* tilsigter at beskytte de mere »noble« dele af erhvervslivet).

Til gengæld er reklamemetoder og markedsføringsmetoder i det hele taget blevet mere og mere subtilt udtænkte i forsøget på at overliste forbrugerne til at købe denne eller hin vare.

Købeloven indeholder en mere detaljeret regel om mangler, når det gælder salg til forbruger, men der findes meget få regler, der stiller krav til kvaliteten af varer. Blot varen svarer nogenlunde til andre varer af samme pris, er den ikke mangelfuld. Reglerne om afhjælpningsret og -pligt kan være en fordel for forbrugeren, men opleves også af mange som en ulempe, da den købte vare jo må undværes under afhjælpningsforsøgene.

Prismærkningsloven kræver, at varer solgt i detailhandel skal være mærket med udsalgsprisen, men der er ikke krav om, at sælger skal oplyse sin avance eller krav om oplysning om, at der er brugt betænkelige eller skadelige stoffer eller fremstillingsmetoder ved udarbejdelse af varen.

Erhvervslivet kan således ikke siges at være fri for lovreguleringer på en række enkeltpunkter. Til gengæld er erhvervslivets *frihed til* at producere og markedsføre varer stor. Som oven for nævnt, kan der sælges på kredit til ågerrenter, der kan fremstilles på uetiske måder,⁶⁾ aftalefriheden kan stivne i standardkontrakter udformet af erhvervslivet til beskyttelse af dets egne interesser, der kan forurennes, ødelægges og udbyttes stort set ubegrænset, og i hvert fald er sanktionerne for ikke at overholde givne lovregler overskuelige.⁷⁾ Det er således også betegnende, at det oftest har været de mindre erhvervsdrivende, der har protesteret kraftigst over for nye reguleringer. Det er nemlig dem, det går hårdest ud over, når der f.eks. indføres en pligt til at afhjælpe mangler, en pligt til at give oplysninger, fortrydelsesret m.m. Og således kommer forbrugerbeskyttelsen indirekte til at støtte de store erhvervsdrivende i kampen mod de små.

4.2. Forbrugernes frihed

Forbrugerlovgivningen intenderer at beskytte forbrugerne mod erhvervslivets overgreb. Det ville også være ukorrekt at sige, at lovreglerne ikke virker efter hensigten. Det gør de lige netop: de regulerer konkrete forhold mellem forbruger og producent/forhandler, således at forbrugeren i den konkrete handel får en (til en vis grad) fair behandling. Lovgivningen går dog på ingen måde ind på at ændre på magtforhold/styrkeforhold mellem forbruger og erhvervsliv, heller ikke på områder, hvor forbrugerne klart har en interesse i at kunne være medbestemmende eller selv bestemme hvorledes en vare skal produceres og markedsføres. Forbrugerne kan ikke blive fri for erhvervslivet som sådan. Ingen er i dag selvforsynende med alt lige fra mad, tøj og bolig, og til undervisningsmaterialer og transportmidler; og reklamer og salgstiltag trænger sig ind på én alle vegne – gennem postomdelte reklamer, forfilmsreklamer i biografene, vinduesudstillinger og vægplakater rundt omkring, hvor man færdes på gader og veje. Der

slås uafbrudt på forbrugernes behov for at anskaffe sig nye varer. I det omfang, man er afhængig af at købe sine varer, er man også underlagt risikoen for at købe madvarer med tilsætningsstoffer og medicin- og giftrester, bruge transportmidler, der forurener miljøet, og blive økonomisk udbyttet på en fuldstændig uigennemskuelig måde.

Forbrugernes *frihed til* kunne opdeles i frihed til at vælge og frihed til at bestemme.

Det frie forbrugsvalg er en af den vestlige verdens stolteste symboler på den vestlige borgers frihed. Vi kan vælge mellem 20 slags vaskepulvere, 50 mærker kosmetik, 15 slags morgenmadsprodukter osv., osv. Men en del af denne sandhed er, at mange produkter laves samme sted, og sælges under forskellige navne, lige som man kunne spørge sig selv om fordele ved at kunne vælge mellem 20 slags sæbe, når man ikke ved noget om deres indhold af skadelige stoffer, ikke ved under hvilke forhold, de er produceret, hvad forhandler og producent har tjent på, at man valgte netop deres mærke. Man kunne også overveje, hvilke fordele, der er i at have 20 mærker af det samme produkt, med den fordyrelse som reklameslagsmål og markedsføringstiltag uvægerligt medfører.

Forbrugerne antages som sagt at være fri til at vælge. Man arbejder med ideallet af en forbruger; nemlig den rationelle, fuldt oplyste forbruger. Men selv om lovgivningen nu kræver et minimum af oplysninger, mangler stadig mange af de væsentligste, og reklamerne arbejder hektisk på at skubbe til vores rationalitet og flytte vores behov over i valg styret af helt andre mekanismer end reelle, basale behov. Mange forbrugere – f.eks. det store antal allergikere – oplever endelig det frie forbrugsvalg som noget af en myte. Det kan koste uanede mængder af besvær og penge at anskaffe sig uforurenede, ukonserverede og ufarvede produkter, ligesom *kvalitetsprodukter* på alle områder er både uforholdsmæssigt dyre og ofte vanskelige at finde i mængden af varer af ringe standard.

Friheden til at være *medbestemmende* kan hurtigt overses. De eneste muligheder findes i Brugsen, hvor man kan deltage i generalforsamlingerne, og der blive hørt og i det politiske arbejde, der udføres af Forbrugerrådet og på græsniveau af forbrugergrupper fordelt rundt i landet.

5. Forbrugernes alternative muligheder

I en erkendelse af, at markedsvilkårene levner forbrugerne meget lidt frihed for erhvervslivets udnyttelse og *til* et egentligt valg af forbrugsmønstre og enkeltvarer og medbestemmelse, er der mange steder opstået alternative produktionssteder og indkøbssammenslutninger. Kun de steder, hvor det er forbrugerne selv, der bestemmer produktionen både for så vidt angår *hvad* der skal produceres, *hvordan* det skal produceres og *hvad* det skal koste, kan markedet siges at være i overensstemmelse med forbrugernes dybest liggende interesser. De man-

ge selvejende landbrug, værksteder, småindustrier og indkøbssammenslutninger, der opstod i løbet af 70'erne, har fundet deres egen lille niche på markedet, men kæmper også en hård kamp for at overleve. De burde støttes af en langt større del af forbrugerne, end tilfældet er i dag.

6. Konklusion

Selv om der i løbet af 1970'erne og 80'erne er indført en mængde enkeltregler og speciallove, der tilsigter at regulere erhvervslivet i Danmark, synes der stadig at være god mening i at tale om »det frie erhvervsliv«. Disse mange enkeltregler tilstræber ikke at ændre på det egentlige styrkeforhold mellem forbrugerne og erhvervslivet eller mellem de enkelte dele af erhvervslivet, men skal blot dels beskytte erhvervslivet mod sig selv, dels sikre forbrugernes funktion som regulatorer af konkurrencen. Endelig skal lovreglerne sikre forbrugerne mod visse grovere overgreb. Modsat er der intet i lovgivningen eller forarbejderne hertil der tyder på, at velfærdsstaten under udførelse af lovgivningsarbejdet hylder noget frihedsbegreb for dens borgere i deres rolle som forbrugere. Dette er et aspekt, som ganske lades ude af syne, og som næsten aldrig berøres i diskussioner og end mindre udmøntes i egentlige krav – heller ikke fra forbrugerside!

NOTER

- 1) Begrebet »retsstat« defineres i Store Danske Ordbog som »Stat, hvor forvaltningen ikke kan foretage sig noget, der krænker borgernes personlige frihed eller ejendomsret uden hjemmel i en af forvaltningen selv ikke fastsat regel«. Modsatningen hertil er »politistat«. Jørgen Dalberg-Larsen behandler begrebet i »Retsstaten, Velfærdsstaten og hvad så?« s. 20-92.
- 2) Se Hans Rask Jensen, Forbrugerpolitik og organiseret forbrugerarbejde (Akademisk Forlag).
- 3) Det ses heller ikke problematiseret, om der nogensinde har været nogen jævnbyrdighed forstået på anden måde end *borgerskabets* jævnbyrdighed. En fabriksarbejder med 12 timers arbejdsdag var vel heller ikke udpræget jævnbyrdig med sin købmand i 1890!
- 4) Se til eksempel reglen om tilgift, der blev kraftigt anbefalet af erhvervslivets repræsentanter i den danske betænkning om en ny konkurrencelov (betænkning 416/1966).
- 5) Denne lovgivning er i store træk identisk i indhold og omfang i i hvert fald Danmark, Norge og Sverige.
- 6) Jeg tænker her bl.a. på creme fremstillet på fosterdele.
- 7) Bødeniveauet for at overtræde markedsføringsloven er for tiden i Danmark ca. 15.000 kr. max.

LITTERATUR

Ud over ovennævnte litteratur kan særligt henvises til Retfærd nr. 22, Forbrugerret, særligt Henrik Bang: Forbrugerbeskyttelse og velfærdspolitik s. 7 og Thomas Wilhelmsson: Konsument-rätten – ett nytt rättsområde s. 21.

Om rätt och styrning – ett exempel från socialförsäkringen

Av Rafael Lindqvist

Inledning

Förhållandet mellan rätt och styrning har på senare år rönt stor uppmärksamhet bland rättssociologer och rättsvetare.¹⁾ Typologier och beskrivningsmodeller har utvecklats som på olika sätt har försökt karaktärisera förhållandet mellan rätt och samhälle i ett historiskt perspektiv. De pekar alla på en starkare sammankoppling mellan rätten och de politiska processerna i samhället och därmed på rätten som ett instrument för att formulera och verkställa politiska målsättningar. Det vore dock önskvärt om de i större utsträckning än vad som hittills skett följdes upp med empiriska studier som detaljerat visar på denna sammankopplings karaktär.

Medan de rättslärdas försökt att närma sig detta problemkomplex utifrån en kunskap om rätten och dess förändring, faller det sig naturligt för en samhällsvetare att göra motsvarande resa i omvänd riktning, dvs med utgångspunkt i de externa förhållanden som ligger till grund för regelsystemets förändring.

En aspekt på rättens förändring är ökningen i volymen av ramlagstiftning; dvs en lagstiftning som definierar mål och ger riktlinjer men genom bemyndiganden överlåter den praktiska tillämpningen på centrala förvaltningsmyndigheter.²⁾ Om detta är riktigt kan det vara ett uttryck för två samtidigt förekommande samhällsprocesser; dels att den statliga styrningen ökat i omfattning (särskilt om ramlagstiftning införd på hittills oreglerade områden), dels att den statliga styrningen ändrat karaktär.

I Retfærd Nr 26 behandlades bl a denna senare aspekt – den statliga styrningens förändrade karaktär – utifrån antagandet att många rättsregler utformas, inte i första hand med hänsyn till traditionella rättsäkerhetskrav, utan mera med utgångspunkt i myndigheternas behov av att styra samhällsutvecklingen. Mot den bakgrunden är det inte självklart att förskjutningen från »rätt« till »styrning« är till svaga grupperns fördel, i synnerhet om rättsäkerhetsmomenten i lagstiftningen försvagas. Hur rätten och rättsliga institutioner förändras, kvalitativt och kvantitativt, när de tas i anspråk som medel att genomföra specifika